

**[Rec:] Chłop, rolnik, farmer? Przystąpienie Polski do Unii Europejskiej.
Nadzieje i obawy polskiej wsi. Warszawa 2000, ss. 240.**

Znajomość polityki rolnej jest istotna i użyteczna w procesie planowanej integracji polskiego rolnictwa ze strukturami rolnymi państw Unii Europejskiej. Wiadomo bowiem, że najtrudniejszą dziedziną gospodarki do zintegrowania w ramach grupy państw jest bezsprzecznie rolnictwo. W przeciwieństwie do procesów integracyjnych w innych sferach życia społeczno-gospodarczego - rolnictwo nie można całkowicie poddać regułom "niewidzialnej ręki rynku". Istnieje pilna potrzeba poważnej dyskusji na temat interwencjonizmu państwowego oraz restrukturyzacji wsi zarówno w sferze gospodarczej jak i społecznej. Poprzedzać ją powinno przygotowanie odpowiedniego materiału empirycznego i teoretycznego.

Dlatego odnotować należy ukazanie się wyników badań przeprowadzonych przez Instytut Spraw Publicznych w 1999 roku na temat "Rolnicy i mieszkańcy wsi i rolnictwa w obliczu integracji z Unią Europejską". Były one sfinansowane przez Urząd Komitetu Integracji Europejskiej oraz ze środków funduszy PHARE za pośrednictwem Przedstawiciela Komisji Europejskiej w Polsce. Uczestniczyli w nim znani badacze omawianych zagadnień. Wymienić można tutaj m.in. prof. Marię Halamską, prof. Andrzeja Rosnera, prof. Jerzego Wilkina, dr Barbarę Fedyszak-Radziejowską. Celem badań było określenie gotowości i przystosowania się rolników do koniecznych zmian na wsi związanych z ewentualnym przystąpieniem Polski do UE. Badania te zostały zlecone Centrum Badania Opinii Społecznej i przeprowadzone na 1007-osobowej próbie mieszkańców wsi.

Ustalenia badawcze zostały zawarte w opracowaniu książkowym, które ukazało się w 2000 roku pod tytułem: "Chłop, rolnik, farmer? Przystąpienie do Unii Europejskiej nadzieje i obawy polskiej wsi". Książka składa się z czterestu artykułów. Poruszono w nich następujące problemy: rolnicy jako zbiorowość społeczna, ogólna sytuacja ludności wiejskiej, zróżnicowanie gospodarstw rolnych, struktura społeczno-zawodowa ludności wiejskiej.

Pierwszym z nich jest bardzo ciekawe opracowanie Marii Halamskiej zatytułowane "Charakterystyka polskich rolników". Znajdujemy w nim odpowiedź na pytanie - kto jest rolnikiem w Polsce. Ciekawa pod względem poznawczym jest definicja tego zawodu zaproponowana przez Autorkę. Przy jej konstruowaniu wzięte zostały pod uwagę następujące relacje: związek "agrarnoformalny" (zaliczenie do niego decyduje użytkowanie [posiadanie i/lub prowadzenie] gospodarstwa rolnego spełniającego pewne kryteria wielkości, związek socjoekonomiczny (poprzez osiągnięte dochody), związek socjopsychologiczny (o przynależności do zawodu decyduje np. poczucie identyfikacji ze środowiskiem). Biorąc pod uwagę te związki zaproponowana została następu-

jąca definicja: "Rolnikami nie są ludzie coś posiadający czy coś użytkujący, lecz ludzie zajmujący pewne miejsce w społecznym podziale pracy: parający się działalnością rolniczą, która to działalność ma charakter uspołeczniony, tzn. poddaje się regulacjom ze strony społeczeństwa jako całości"

Pod względem społeczno-demograficznym zaproponowany został następujący podział: *wyłącznie rolnicy* - świadomi tego, że utrzymują się wyłącznie z rolnictwa, mają wyraźnie określony profil produkcji i stanowiący 27 % badanej zbiorowości, *głównie rolnicy* - utrzymujący się głównie z rolnictwa, ale posiadający również dodatkowe dochody oraz prowadzący gospodarstwa towarowe uwzględniające wymagające wymagania rynkowe i stanowiące 26 % zbiorowości, *dodatkowo rolnicy* - gospodarstwo rolne przynosi im tylko dodatkowy dochód a utrzymują się z dochodów nierolniczych oraz stanowią 32 % populacji, zbiorowości, *tylko formalnie rolnicy* - to grupa najmniej liczna stanowiąca 15 % badanych składająca się z właścicieli drobnych lub bardzo drobnych gospodarstw w istocie nierozwojowych. Należy zgodzić się z konkluzją Autorki, która uważa, że o przynależności do grupy społecznej jaką jest ludność chłopska musi decydować coś więcej niż "fakt użytkowania niewielkiego kawałka ziemi".

Maria Hałamska nawiązuje do omawianej problematyki również w dwóch następnych opracowaniach. W pierwszym z nich zatytułowanym "Różnicowanie polskich gospodarstw rolnych i sposobów ich funkcjonowania" omówiona została struktura i struktura własności gospodarstw oraz szeroko kwestia sposobów ich funkcjonowania. W bardzo ciekawym artykule, który nosi tytuł: "Rolnicy'99 a ziemia" od mitu do rzeczywistości" przedstawiono ideologię agraryzmu w kontekście problemu sprzedaży ziemi cudzoziemcom. Na gotowość jej sprzedaży mogą mieć wpływ sytuacje mobilizujące (np. chęć pomocy dzieciom w celu ich usamodzielnienia się) jak i niemobilizujące (np. zadłużenie gospodarstwa - chociaż niekoniecznie, zmiana zawodu). Należy zwrócić uwagę, że w 2002 roku zmalała gotowość do sprzedaży ziemi, w 1999 roku deklarowało taką chęć 28% badanych rolników, w 2002 już tylko 12%.

Z kolei omówienia wymagają trzy artykuły Jerzego Wilkina: "Struktura wsi i rolnictwa - Polska a kraje Unii Europejskiej", "Postrzeganie przez ludność wiejską roli państwa w transformacji polskiego rolnictwa", "Gospodarstwa inwestujące oraz gospodarstwa upadające - strategie dostawcze". W pierwszym z nich, przy omówieniu problemu obszarów wiejskich i struktury ludności wiejskiej, zaproponowany został podział na zintegrowane obszary wiejskie, pośrednie obszary wiejskie, peryferyjne obszary wiejskie - zgodnie z klasyfikacją stosowaną w Europie Zachodniej. Wśród ludności wiejskiej Jerzy Wilkin wyróżnia trzy duże grupy zawodowe, gdzie kryterium przynależności do jednej z nich będą m.in.: struktura dochodów, stopień powiązania ze środowiskiem wiejskim. Te grupy to: rolnicy-farmerzy, wielozawodowa ludność chłopska, wiejska ludność bezrolna. Wśród tej występuje najwyższa stopa bezrobocia.

W omawianym artykule również ineresująco została przedstawiona strategia wspierania rolnictwa przez państwo. Niestety realizowana ona jest głównie kosztem konsumentów.

Źródła utrzymania ludności wiejskiej to temat artykułu Andrzeja Rosnera. Autor przedstawił w nim podział ludności na wsi, na chłopską i pozachłopską oraz ich źródła utrzymania. Również i w tym studium znajdujemy obiektywne i wnikliwe spojrzenie na współczesne realia w jakich funkcjonuje społeczność wiejska. W chwili obecnej około 65 % rolników nie jest w stanie utrzymać swojej rodziny z gospodarstwa rolnego.

Do tego wątku nawiązuje A. Rosner w następnym artykule pod tytułem: "Bezrobocie na wsi i w rolnictwie". Omówiono w nim sprawy bezrobocia rejestrowanego i ukrytego na wsi oraz problem ten w opinii badanych. Według Instytutu Ekonomiki Rolnictwa bezrobotnych na wsi jest prawie 1,6 mln osób - według Głównego Urzędu Statystycznego 1,3 mln. Różnice wynikają z faktu, że w pierwszych szacunkach bierze się również pod uwagę bezrobocie ukryte. Do bezrobotnych zalicza się np. osoby oficjalnie pracujące w gospodarstwach rolnych, a w rzeczywistości zajęcia nie posiadające. Należy zaznaczyć, że poczucie zagrożenia bezrobociem, jest duże i wynosi 33 %. Zjawisko to, szczególnie dotyczy rolników nie posiadających dodatkowego źródła utrzymania.

Barbara Fedyszak-Radziejowska opracowała dwa tematy: Stosunek ludności wiejskiej do procesu zmian w polskim rolnictwie oraz formy zorganizowanego działania ludności wiejskiej na rzecz własnego środowiska. Autorka podkreśliła znaczenie konieczności przeobrażeń polskiego rolnictwa oraz przedstawiła wyniki badań stosunku ludności wiejskiej wobec procesu zmian w aspekcie procesów integracyjnych z Unią Europejską. Autorka słusznie zauważyła, że w tej kwestii są na wsi zarówno optymiści jak i pesymiści. Różni je m.in. poziom wykształcenia (optymiści legitymują się z reguły wyższym lub średnim wykształceniem, pesymiści natomiast podstawowym i zasadniczym zawodowym). Poprawny wniosek dotyczy również tego, iż wielkości posiadanego gospodarstwa rolnego ani dochody rolnicze nie są wyznacznikiem tego podziału. Natomiast w następnym szkicu znajdujemy odpowiedź na pytania: jakie organizacje i instytucje występują w reprezentantów rolniczych interesów oraz jakie są opinie ludności wiejskiej o instytucjach i organizacjach działających na wsi. Pracę kończą bardzo ciekawe refleksje na temat znaczenia dla ludności partii politycznych, związków zawodowych, a także najmłodszych podmiotów jakimi są: samorząd i izby rolnicze.

Wyżej omawiana problematyka jest również przedmiotem zainteresowania Xymeny Dolińskiej. W artykule zatytułowanym "Podstawy polityczne ludności wiejskiej", Autorka szczegółowo przedstawia stosunek mieszkańców wsi do polityki, ich uczestnictwo w życiu politycznym, przynależność do organizacji oraz preferencje polityczne tej zbiorowości. Na uwagę zasługuje bardzo wnikliwie omówienie ważnego problemu społecznego, jakim są protesty rolni-

cze. Przedstawione zostały wyniki badań dotyczące poparcia dla różnych form protestu, gotowości udziału w akcjach protestacyjnych oraz oceny skuteczności tych akcji. W szkicu znajdujemy również elementy marketingu politycznego. Podejście takie zostało zastosowane przy omawianiu następujących zagadnień: potencjalne elektoraty kandydatów na prezydentów, sympatie polityczne a wybory prezydenckie.

Zagadnieniom stosunku ludności wiejskiej do procesów integracyjnych Polski z UE poświęcone zostały artykuły Beaty Rogulskiej pod tytułem "Ludność wiejska o szansach i zagrożeniach związanych z integracją Polski z Unią Europejską" oraz Doroty Pysznej zatytułowany: "Informowanie ludności wiejskiej o integracji Polski z Unią Europejską". Przedstawiono w nich stan wiedzy mieszkańców wsi o UE oraz stopień poparcia, obawy i nadzieje związane z przystąpieniem do państw Unii. W dalszym ciągu rolnicy obawiają się, że proces integracji może spowodować (potwierdzają to także nowsze badania) upadek wielu gospodarstw rolnych, wykup ziemi przez cudzoziemców, wzrost trudności ze zbytem polskich produktów rolnych, ograniczenie wielkości produkcji, wzrost bezrobocia na obszarach wiejskich. Analizę omawianych problemów kończą słuszne wnioski wskazujące na potrzebę programu, którego celem powinna być taka poprawa kondycji gospodarstw rolnych, która umożliwiłaby przesunięcie nadwyżki osób zatrudnionych w rolnictwie do sektora pozarolniczego.

Znaczenie właściwej polityki rolnej jest bardzo ważne w procesie planowanej integracji polskiego rolnictwa ze strukturami rolnymi Wspólnoty Europejskiej. Konkretna wiedza z tego zakresu może ułatwić procesy decyzyjne w zakresie ustalania fundamentów poszczególnych dziedzin polskiego rolnictwa do integracji z UE.

Struktura pracy jest logiczna i przejrzysta. Autorzy posługują się przystępnym językiem. Używając specjalistycznych pojęć dokładnie je wyjaśniają. Tekst opatrzone jest wieloma przypisami, co umożliwia poszerzenie znajomości tematu. Dzięki tym walorom problemy integracji polskiego rolnictwa z unijnym stają się zrozumiałe i skłaniają do refleksji naukowej nie tylko pracowników naukowych. Recenzowana praca stanowi na pewno inspirację do dalszych badań.

Zbigniew Jastrzębowski